І. В. МАНЖУЛ

МІЖУРЯДОВІ УГОДИ УКРАЇНИ ПРО СПІВРОБІТНИЦТВО У СФЕРІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЯДЕРНОЇ БЕЗПЕКИ

Аналізується рівень захисту ядерної безпеки в міжурядових угодах із зазначенням необхідності більш чіткого визначення повноважень та компетенції державних структур, їх відповідальності у разі невиконання чи неналежного виконання запланованих заходів.

Ключові слова: *ядерна безпека, міжурядові угоди, співробітництво, ядерні матеріали, ядерне паливо, мирне використання ядерної енергії.*

Анализируется уровень защиты ядерной безопасности в межправительственных соглашениях с указанием необходимости более четкого определения полномочий и компетенции государственных структур, а также их ответственности в случае неисполнения или ненадлежащего исполнения запланированных мероприятий.

Ключевые слова: *ядерная безопасность, межправительственные соглашения, сотрудничество, ядерные материалы, ядерное топливо, мирное использование ядерной энергии.*

The paper analyzes the level of security of nuclear safety in intergovernmental agreements with indicating the need for a clearer definition of responsibilities and competences of state bodies, and their responsibility in the event of failure or improper performance of planned activities.

Key words: *nuclear safety, intergovernmental agreements, cooperation, nuclear materials, nuclear fuel, the peaceful uses of nuclear energy.*

Глобальний характер загроз ядерній безпеці кожної держави обумовлює необхідність розвитку взаємних відносин між ними в зазначеній сфері. Співробітництво між державами йде по наступним напрямкам: парламентське співробітництво; взаємодія виконавчих структур; співробітництво конвенційного типу, яке передбачає єдиний підхід до вирішення конкретної проблеми чи проблем; науково-технічне співробітництво (обмін науково-технічною інформацією, спільна розробка відповідних проектів та планів, тощо).

Значну роль в формуванні державної політики в сфері ядерної безпеки та її реалізації здійснює Кабінет Міністрів України, зокрема, відповідно нормативним рішенням Кабінету Міністрів України було створено Державну систему обліку та контролю ядерних матеріалів[1], Державний реєстр джерел іонізуючого випромінювання[2], затверджено Порядок прийняття норм, правил та стандартів з ядерної та радіаційної безпеки[3], розроблено Комплексну програму поводження з радіоактивними матеріалами[4] та Концепцію Державної науково-технічної програми пріоритетних напрямів підтримання безпеки об'єктів ядерно-енергетичного комплексу до 2010 р.[5] тощо.

Повноваженнями Кабінету Міністрів України в зазначеній сфері є укладання міжурядових угод з питань, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом (між урядами України та Німеччини); про мирне використання ядерної енергії (між урядами України та урядами США, Французької Республіки, Республікою Кореї); про науково-технічне та економічне співробітництво в галузі ядерної енергетики (між урядами України та Російської Федерації).

Розглянемо основні положення зазначених угод та їх спрямованість на забезпечення ядерної безпеки. Першими угодами в зазначеній сфері стали прийняті у 1993 р. міжурядові угоди України з Федеративною Республікою Німеччиниою та Російською Федерацією.

Угода між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччини про співробітництво, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом від 10 червня 1993 р. передбачає взаємне повідомлення сторін про: загальний розвиток мирного використання ядерної енергії, відповідне законодавство, досвід щодо будівництва, експлуатації і зупинки ядерних установок, заходи щодо обмеження викидів радіоактивних матеріалів і радіаційного захисту персоналу, населення та навколишнього середовища. Уряд ФРН, залучаючи німецькі консультативні та експертні організації, зобов'язується надавати підтримку уряду України стосовно оцінки безпеки, ліцензування та нагляду за будівництвом, експлуатацією і зупинкою ядерно-технічних установок та при радіологічній оцінці наслідків Чорнобильської катастрофи. При цьому передана інформація та документи можуть використовуватись сторонами без обмежень, якщо не має зазначення на їх конфіденційність. Відповідно до статті 7 Угоди сторони також мають сповіщати одна одну про надзвичайні рівні радіоактивності[6].

Вирішення окремих проблем ядерної безпеки передбачається і Угодою між Урядом України і Урядом Російської Федерації про науково-технічне та економічне співробітництво в галузі ядерної енергетики від 14 січня 1993 року. Метою вказаної Угоди є розвиток і поглиблення співробітництва для вироблення погодженої політики в галузі розвитку атомної енергетики держав, грошових розрахунків за роботи, послуги і продукцію, у відповідності з потребами і пріоритетами національних ядерних програм.

Стаття 1 зазначеної Угоди встановлює наступний обсяг співробітництва: забезпечення екологічно чистої атомної енергетики; проектування, будівництво і експлуатація атомних електростанцій та дослідних реакторів; фундаментальні та прикладні дослідження по проблемі безпеки АЕС; промислове виробництво, постачання обладнання, комплектуючих виробів, приладів, запасних частин, матеріалів, включаючи ядерні; облік та контроль ядерних матеріалів і здійснення фізичного захисту об'єктів атомної енергетики; забезпечення радіологічного захисту і ядерної безпеки, тощо[7].

Співробітництво між Україною та Російською Федерацією передбачає здійснення різнобічних заходів, а саме, розробку і реалізацію міжурядових та міжгалузевих науково-технічних програм; нормативних та інших документів для атомних станцій; проведення спільних наукових і технічних досліджень; передання технічної документації; зразків виробів і матеріалів; сприяння в експлуатації енергоблоків АЕС, технічне обслуговування та ремонт їх устаткування та інше. Угода встановила здійснення необхідних застережливих заходів для забезпечення конфіденційної інформації, включаючи комерційні та промислові секрети, «ноу-хау».

Окремі види співробітництва передбачається здійснювати за контрактами (поставка українського уранового концентрату в Росію, свіжого відпрацьованого палива в Україну, відправка відпрацьованого ядерного палива в Росію на тимчасове зберігання чи переробку з наступним поверненням радіактивних відходів в

Україну).

Забезпечення безпеки атомних станцій між державами, здійснюється з дотриманням рекомендацій МАГАТЕ, при цьому в діяльності Агентства Україна і Російська Федерація приймають активну участь.

Значно ширшими за змістом та допомогою, яка має надаватись, є угоди про співробітництво в сфері мирного використання ядерної енергії. Такі угоди, зокрема, укладені між Кабінетом Міністрів України та Урядом Французької Республіки; між Урядом України та Урядом США; між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіка Корея.

Зокрема, Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Французької Республіки про співробітництво в сфері мирного використання ядерної енергії, містить перелік секторів, в яких має розвиватись співпраця, її форми, умови здійснення, захист прав інтелектуальної власності, контроль МАГАТЕ щодо забезпечення гарантій, статус ядерних матеріалів та обладнання, забезпечення їх фізичного захисту. Перш за все, слід відмітити належний рівень підготовки указаної Угоди, який містить тлумачення основних термінів, що унеможливлює їх неоднозначне використання.

Передбачена співпраця в секторах фундаментальних та прикладних досліджень, а саме: розробка шляхів використання ядерної енергії в сільськогосподарській, медичній та промисловій галузях; використання ядерної енергії для виробництва електроенергії; ядерної безпеки, радіологічного захисту та охорони навколишнього середовища; запобігання та реагування на надзвичайні ситуації, пов'язані з радіоактивними та ядерними аваріями; використання ядерного палива та утилізація радіоактивних відходів, поводження з радіоактивними відходами; інше[8]. Угода передбачає різнобічні форми співпраці – обмін та підготовку наукового і технічного персоналу; науковою і технічною інформацією; участь наукового та технічного персоналу однієї з сторін в науково-дослідницьких заходах іншої Сторони; спільне проведення дослідницької та інженерної діяльності, включаючи спільні дослідження та експерименти (для участі в яких Сторонами надаються рівноцінні засоби); організація наукових і технічних конференцій та семінарів; постачання матеріалів, ядерних матеріалів, обладнання, технологій та надання послуг; безвідплатне постачання матеріалів, ядерних матеріалів, обладнання, устаткування, технологій; інше.

Крім традиційних правових норм (конфіденційність інформації, умови здійснення співпраці), Угода фактично вперше містила норми про захист прав інтелектуальної власності, наданої в рамках співробітництва (ст. VI), контроль з боку МАГАТЕ згідно з угодою, укладеною між Україною та МАГАТЕ щодо забезпечення гарантій в рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, які поширюються на всі ядерні матеріали, що знаходяться у використанні для будь-яких форм ядерної діяльності на території України, під її юрисдикцією або здійснювані під її контролем в будь-якому іншому місці. В свою чергу, ядерні матеріали, передані Французькій Республіці підлягають системі гарантій, застосованій Європейським співтовариством з атомної енергії та МАГАТЕ (ст. VIII).

Угода передбачає володіння ядерними матеріалами, обладнанням, устаткуванням та технологіями, виключно особами, що підлягають її юрисдикції і мають на це відповідний дозвіл, а також вжиття необхідних заходів з їх фізичного захисту згідно з національним законодавством та як мінімум на рівні Конвенції про фізичний захист ядерних матеріалів та інших міжнародних зобов'язань, до яких вона

приєдналась. Передання третій стороні вказаних матеріалів та обладнання є можливим у разі – отримання письмової згоди первісного постачальника та одержання з боку адресата вказаних гарантій.

Угода про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії від 28 травня 1999 р. передбачає передання обширної дозволеної інформації (розробка планів, проектування, спорудження, експлуатації, технічного обслуговування, ремонту реакторів, використання матеріалу у наукових дослідженнях з фізики, біології, медицини, промисловості, гарантії і фізичний захист матеріалів, обладнання, тощо), матеріалу, обладнання та компонентів[9].

Статтею 4 Угоди зазначається, який спеціальний ядерний матеріал із якою метою може передаватись (йдеться про низькозбагачений уран, який може передаватись як паливо для проведення реакторних експериментів і в реакторах, для конверсії та виробництва) та встановлюється заборона на передання чутливих ядерних установок та їх головні критичні компоненти. Особлива увага приділяється передачі спеціальних ядерних матеріалів лише уповноваженим на це особам із їх зберіганням (плутонію, урану 233, високозбагаченого урану) на узгоджених об'єктах. Переробка і збагачення спеціального ядерного матеріалу дозволяється лише по узгодженню сторін. Стаття 7 Угоди встановлює необхідність застосування відповідних рівнів фізичного захисту ядерних матеріалів, відповідальність за їх забезпечення[10].

Особливу значущість щодо забезпечення ядерної безпеки у разі використання ядерних матеріалів має стаття 9 Угоди – «Гарантії». Предметом гарантій у відповідності до Угоди між Урядом України і МАГАТЕ про застосування гарантій у зв'язку з приєднанням України до Договору про нерозповсюдження ядерної зброї від 21 вересня 1995 року визначені – початковий або спеціальний ядерний матеріал, переданий в Україну, використаний чи вироблений через застосування матеріалу, обладнання чи компонентів. Аналогічні гарантії встановлюються і до США. Зазначений початковий або спеціальний ядерний матеріал підлягає включенню в спеціально створену систему обліку та контролю[11].

До вказаної Угоди був прийнятий Узгоджений протокол, який містить пояснення змісту угоди та змісту гарантій, та додаток про узгоджені рівні фізичного захисту, що мають забезпечуватись відповідними урядовими органами при використанні, зберіганні та транспортуванні різних категорій ядерних матеріалів[12].

Близькою за змістом є Угода між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіка Корея про співробітництво в галузі мирного використання ядерної енергії, підписана 23 липня 2001 року строком на 30 років. В ній окремою, VII статтею, зазначається, що ядерні матеріали, матеріали, обладнання та технології, передані згідно з цією Угодою, а також спеціальні матеріали, що розщеплюються, або використані або вироблені шляхом використання також переданих ядерних матеріалів, матеріалів та обладнання, не будуть використовуватися для розвитку, розробки, дослідження та виробництва ядерної зброї або ядерних вибухових пристроїв, або в будь-яких воєнних цілях[13]. А також підкреслюється відповідність Угоди гарантіям МАГАТЕ, забезпечення належного фізичного захисту ядерного матеріалу та обладнання, зобов'язання співпрацювати у напрямку запобігання ядерним інцидентам на ядерному обладнанні, захисту світового довкілля від радіоактивного, хімічного та теплового забруднення, що може стати наслідком в рамках цієї Угоди. Припинення співробітництва можливе за наступних підстав –

не дотримання протилежною стороною умов Угоди, порушення угоди про гарантії з МАГАТЕ, здійснення вибуху ядерного вибухового пристрою.

Отже, ядерна безпека держав за відповідними угодами забезпечується:

– чітко визначеними правами та обов'язками сторін в співробітництві, зазначенням його обсягу; переліком секторів, в яких має розвиватись співпраця та її форми – взаємне повідомлення про заходи безпеки та експлуатацію ядерних установок; науково-технічне та економічне співробітництво в галузі ядерної енергетики; обмін та підготовку наукового і технічного персоналу; науковою і технічною інформацією, інше;

– плануванням та здійсненням різнобічних заходів для реалізації передбачених угод, у тому числі забезпеченням гарантій в рамках Договору про нерозповсюдження ядерної зброї, які поширюються на всі ядерні матеріали та відповідно системи гарантій, встановленій Європейським співтовариством з атомної енергії та МАГАТЕ;

– прийняттям імперативних норм щодо вжиття необхідних заходів з фізичного захисту ядерних матеріалів у разі їх передачі, згідно з національним законодавством та міжнародними зобов'язаннями.

На нашу думку, в міжурядових угодах мають бути більш чітко встановлені відповідні повноваження та компетенції урядових структур в зазначеній сфері із внесенням змін до нормативно-правових актів про відповідальність у разі невиконання чи неналежного виконання передбачених та запланованих заходів.

1. *Зібрання* постанов Уряду України. – 1996. – № 21. – 11-31 грудня. – С. 30-34. **2.** Офіційний вісник України – 1997. – № 32. – С. 6-11. **3.** Офіційний вісник України – 1997. – № 7. – С. 46. **4.** Офіційний вісник України – 1999. – №14. – С. 94-105. **5.** Офіційний вісник України – 2001. – №35. – С. 169-172. **6.** *Угода* між Урядом України та Урядом Федеративної Республіки Німеччина про співробітництво з питань, що становлять взаємний інтерес у зв'язку з ядерно-технічною безпекою і радіаційним захистом. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.nau.ua/doc/ ?code=276_023. **7.** *Угода* між Урядом України і Урядом Російської Федерацією про науково-технічне та економічне співробітництво в галузі ядерної енергетики 14.01.1993. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main. cgi?nreg=643_033. **8.** *Угода* між Кабінетом Міністрів України та Урядом Французької Республіки про співробітництво в сфері мирного використання ядерної енергії. 3.09.1999 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=250_007. **9.** *Угода* про співробітництво між Україною та Сполученими Штатами Америки стосовно мирного використання ядерної енергії. 6.05.1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http:\\zakon.rada.qov.ua \ cqi-bin\laws\main. cqi?nreq=840 020. **10.** Там само. – Ст. 7. **11.** Там само. – Ст. 9. **12.** *Узгоджений* протокол. 6.05.1998. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon.rada.qov.ua\cqi-bin\laws\main.cqi?nreq=840 020. **13.** *Угода* між Кабінетом Міністрів України та Урядом Республіка Корея про співробітництво в галузі мирного використання ядерної енергії. 23.07.2001. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/ laws/main. cgi?nreg=410_032.